

Prominents ord la vischnaunca da Sumvitg : 1450-1950 : cumin dalla Cadi : Ligia grischa : Tiaras subditas

Autor(en): **Maissen, Aluis**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **95 (1982)**

PDF erstellt am: **22.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-234380>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Prominents ord la
vischnaunca da Sumvitg

1450–1950

Cumin dalla Cadi
Ligia grischa
Tiaras subditas

da Aluis Maissen, Sumvitg/Wald

(Fin) *

*) *Las scursanidas ein indicadas en Annalas 91, 1978, p. 79s.*

5.4 Gion Battesta Cagienard

Gion Battesta Cagienard ei naschius a Rabiis ils 23 d'october 1804. El ei il feigl dil mistral Gion Antoni Cagienard. Sia mumma senum-nava Anna Maria Cajacob.⁴⁷⁰ Malgrad sia prematura mort ei G.B. Cagienard daventaus fetg enconuschents ella politica locala e zun populars en sia vischnaunca nativa.⁴⁷¹ Gia cun 21 onn s'expona el publicamein. En num da plirs vischins da Rabiis dat el en ina protesta, alla vischnaunca da Sumvitg. La brev concernenta deriva da sia plema. Quella porta las suttascripziuns dils singuls petents che segnan mingamai cun num e noda-casa.⁴⁷²

Entuorn 1831 ei Cagienard commember dalla suprastonza cummunala, la quala el ha tgamunau duront biars onns sco president.⁴⁷³ Igl onn 1831 marida el la giuvna Maria Margreta Alexandra de Castelberg, feglia dil colonel Gion Antoni de Castelberg.⁴⁷⁴ Gion Battesta Cagienard daventa cheutras parents d'ina pussenta famiglia cun gronda influenza politica. Dapli fuva el parentaus cul mistral Gion Antoni Baselgia – las dunnas fuvan soras – e culs Berthers da Sumvitg. Grazia a quellas relaziuns e surtut alla influenza dils Castelbergs reussescha ei ad el da conquistar la mistralia. Ils 11 da zercladur 1832 vegn el eligius mistral dalla Cadi pil bienni da 1832/33. A caschun da sia elecziun paga Cagienard 400 flurins al cumin. Il niev mistral vegn era deputaus al Cussegl grond, al qual el ha apparteniu duront 10 onns (1832/33, 1839, 1842, 1848, 1850, 1853–1856).⁴⁷⁵

Suenter sia mistralia resta Cagienard vinavon activs ella politica. El vegn eligius derschader da pasch, plinavon ella dertgira circuitala e districtuala.⁴⁷⁶ Entuorn 1837 lai el ereger ina gronda casa amiez il vitg da Rabiis. Quella sesanflava da maneivel da sia casa paterna che fuva curdada a sia sora. Lezza veva spusau in vischin da Laus cul num Sep

⁴⁷⁰ APS, Liber baptizatorum

⁴⁷¹ Gasetta Romontscha dils 11–9–1857

⁴⁷² ACS, B. Akten, Sammlung A, Schachtel I, Dokument Nr. 44

⁴⁷³ Gasetta Romontscha 1. c. – Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 31 – APS, Liber baptizatorum

⁴⁷⁴ E. Poeschel, p. 526

⁴⁷⁵ Glogn 1944, p. 107 – Dr. Jules Robbi, Ils deputai dalla Cadi al Cussegl grond da 1803 – 1917, Gasetta Romontscha 1917, no. 45 s.

⁴⁷⁶ Gasetta Romontscha dils 11–9–1857

Mudest Baselgia. La casa nova da Gion Battesta Cagienard ei ida vi pli tard en mauns jasters, essend quella lingia morta ora a Rabijs. Il baghetg exista aunc oz.⁴⁷⁷

1841 fuvu Giachen Gelli Cajacob, medemamein vischin da Rabijs, vegnius tscharnius bannerherr dalla Cadi. Alla fin da siu emprem septenat vegn el reeligijs sin proposta e recumandaziun da Cagienard.⁴⁷⁸ Quels dus politichers fuvan probabel parentai in cun l'auter e mantenevan era bunas relaziuns persunalas. Aschia veva misterlessa Alexandra Cagienard assistiu 1833 sco madretscha al batten d'ina feglia da Giachen Gelli Cajacob. Ils cudischs parochials tituleschan ella «Domina Landamanessa Maria Margreta Alexandra Cagienard nata de Castelberg».⁴⁷⁹ Mo era cun auters magnats da Sumvitg fuvu Cagienard bein en mongia, aschia cul mistral Gion Antoni Arpagaus. Lez veva festivau nozzas sco mistral regent e Cagienard veva assistiu allas festivitads sco perdetga. La spusa d'Arpagaus, Maria Catrina Tuor, fuvu ina niaza da G.B. Cagienard.⁴⁸⁰ Duront *l'uiara dalla federaziun separada* (Sonderbund) para ei denton che Cagienard fuvu sedistanziaus dalla posiziun exponida da Gion Antoni Arpagaus. Sia tenuta politica fuvu probabel pli precauta e reservada.⁴⁸¹

Mistral Gion Battesta Cagienard ei morts ils 7 da settember 1857 ella vegliadetgna da 53 onns. Siu davos ruaus ha el anflau el santeri da Sumvitg. Alla sepultura ha in grond pievel assistiu. Sia dunna Alexandra ha surviviù el per dus decennis. Ella ei morta ils 10 da mars 1877 ella vegliadetgna da 70 onns.⁴⁸² Dalla ligia da mistral Cagienard cun Alexandra de Castelberg ein tschun affons sorti:

- Maria Catrina Lisabet, * 1832, † 1892, oo Pieder Caplazi da Cumpadials, emigrada pli tard a Warschau
- M. Paula, * 1833, oo 1856 Giachen Placi Wieland, * 1826
- Anna Maria, * 1836, † 1878, ledia

⁴⁷⁷ Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret III, p. 15 – Communicaziun da signur Bruno Baselgia. Oz ei l'anteriura casa da mistral Gion Battesta Cagienard en possess dils artavels da Lezi Baselgia (ustria dalla posta)

⁴⁷⁸ B. Berther, p. 22 e 23

⁴⁷⁹ APS, Liber baptizatorum 1781 ss

⁴⁸⁰ APS, Liber conjugatorum. – Arpagaus veva festivau nozzas igl onn 1847

⁴⁸¹ Dr. M. Valer, Der Anteil Graubündens am Sonderbundskrieg, JHGG 1915, p. 277 e 278

⁴⁸² APS, Liber defunctorum 1838ss – Gasetta Romontscha dils 11-9-1857 e dils 16-3-1877

- Gion Antoni, * 1838, † 19.11.1866 cun 28 onns ad Alexandria ell' Egipta, ledis
- Alexander, * 1842, † 1894, oo Rusina Muggli da Tujetsch⁴⁸³

5.5 Gion Antoni Arpagaus

Schebein Gion Antoni Arpagaus deriva digl anteriur mistral e podestat Giachen de Arpagaus en lingia directa ei aunc buca scrutau, denton buca sclaus. Il connex genealogic sto vegnir sclarius sur in spazi da 250 onns ora; l'in ha viviu all' entschatta dil baroc, l'auter el 19avel tschentaner.⁴⁸⁴ Il tat dil giuven Gion Antoni senumnava Gion Bättesta, siu bab Pieder Paul Arpagaus. Quel veva maridau ina feglia dil mistral Mattias Anton Tgetgel da Sumvitg cul num Maria Antonia. Pieder Paul Arpagaus steva sin sia cuort a Camaler dadens Cumpadials. El fuva naschius 1789. Pli tard ha el frequentau la scola claustrala a Mustér, nua ch'el ei documentaus igl onn 1810. Entuorn 1821 eis el staus commember dalla suprastonza communal. Pieder Paul Arpagaus ei morts ils 28 d'avrel 1857.⁴⁸⁵

Siu fegl Gion Antoni ei naschius ils 23 d'uost 1815. Tenor l'inscripziun els cudischs parochials sto el ver giu obteniu igl emprem mument il batten da dunnauns, pertgei ch'ei secloma verbalmein: «sub conditione rebaptizatus est».⁴⁸⁶ Ses geniturs han giu grond quitau per ina buna educaziun e cultivaziun spirtala da lur sulet fegl. Il giuven Gion Antoni sedecida per la via academica. Il gimnasi absolva el a Mustér ed a Cuera. Silsuenter va el a Friburg el renomau collegi dils gesuits, che dumbrava da quei temps varga 500 scolars. Leu han ins podà plantau en il spért conservativ che ha dominau sia tenuta politica da pli tard consequentamein. A Friburg sededichescha Arpagaus als studis filosofics. Da leu anora eis el lura viagiaus a Minca, la loscha capitala dalla Baviera, per far ils studis dalla giurisprudenza. La dimora a Minca ha

⁴⁸³ Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 10 ed 11 – APS, Liber defunctorum, liber conjugatorum et liber baptizatorum 1838

⁴⁸⁴ Compareglia il capetel 4.2 Ils de Arpagaus a Sumvitg

⁴⁸⁵ APS, Liber matrimoniorum, baptizatorum, conjugatorum, defunctorum – Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 11 tochen 14 – Cudisch da geografia (en possess digl autur) cun ina dedicaziun dils 20 d'uost 1810 dil prefect pader Beat a Pieder Paul Arpagaus da Sumvitg

⁴⁸⁶ APS, Liber baptizatorum

cuzzau da 1838 tochen 1839.⁴⁸⁷ Perdetga dalla cultivaziun spirtala d'Arpagaus dat denter auter sia anteriura biblioteca privata che cunte-neva numerus toms. Plirs da quels sesanflan oz en possess digl autur. Tenor rapportar d'in cronist contemporan legeva Arpagaus senza fastedi ils auturs classics grecs e latins.⁴⁸⁸

Returnaus en sia vischnaunca nativa, vegn Arpagaus beingleiti incaricaus cun plirs uffecis da vischnaunca e da cumin. Ils 19 da matg 1840 fa el part sco delegau da Sumvitg dad ina radunonza dalla societad da vias ed uauls a Glion.⁴⁸⁹ 1841 ei Arpagaus documentaus sco gerau⁴⁹⁰ ed il medem onn vegn el deputaus a Cuera el Cussegl grond. Arpagaus veva pér 26 onns. El parlament cantunal vegn el delegaus danovamein igl onn 1843 e gia l'auter onn s'avonza el alla mistralia. Sumvitg e la Cadi possedevan in giuven ed iniziativ mistral regent. Cun ses 29 onns s'auda Arpagaus denter ils giuven representants el pli ault uffeci ch'il cumin saveva porscher. Duront il bienni da 1844/45 fa Arpagaus era part dallas sessiuns dil Cussegl grond e dil Corpus Catholicum. Suandond in vegl usit grischun veva el pagau 12 bazs per um a caschun da sia elecziun sco mistral. Pervia da quei ha ei lu dau certas difficultads ed ins leva cassar l'elecziun al Cussegl grond, denton sco ei para senza success. 1846 vegn Gion Antoni Arpagaus tscharnius ina secunda ga per mistral dalla Cadi e deputaus danovamein al Cusegl grond.⁴⁹¹ Sur da quei cumin essan nus orientai bein entras ina descripziun autentica da landrechter Pieder Antoni Latour. Il rapport ei denton screts cun gita plema encunter Arpagaus e ses amitgs politics. Per capir il pamflet da Latour ston ins saver che Arpagaus e Latour appartenevan a duas differentas partidas. Quellas cumbattevan ina l'otra tier mintga caschun. Latour fuva liberals tochen la crusta, Arpagaus perencunter in dils menaders conservativs. Latour attacca era in da ses capoadversaris ella politica communal da Breil, numnadamein igl assistent Crest Caduff. Il cumin da 1846 ha demussau il contrast denter liberals e conservativs. Cheu surschein nus il

⁴⁸⁷ Gasetta Romontscha dils 13 d'uost 1885 – F. Maissen, Bündner Studenten an der Universität München, BM 1981, p. 249

⁴⁸⁸ Igl autur dil necrolog ella Gasetta Romontscha dils 13. 8. 1885 suttascriba cun las initialas L. P.

⁴⁸⁹ Nova Gasetta Romontscha dils 8 da zercladur 1840

⁴⁹⁰ Igl Amitg dil Pievel dils 6 da settember 1841

⁴⁹¹ Glogn 1944, p. 109 – Dr. Joh. Georg Mayer, Geschichte des Bistums Chur, zweiter Band, p. 650–653

plaid a Latour: «Ins trai sin cumin e dat quen; quel cuntegn postas fingidas, allas qualas ins astga buca dar il ver num. Lura suonda il plaid digl avat, digns d'in signur de Pultengia. Silsuenter plaida Antoni Arpagaus, il mistral cass, sur la persecuziun dils gesuits e la confisca de beins claustrals ell' Argovia, per gudognar sias vuschs, e finalmein fa el aunc endamen a ses electurs ils 12 bazs, ch'el veva dau a mintgin per la davosa elecziun, ed aschia vegn el puspei elegius. Ei era capeivel ch'il mistral "sco campiun per cristianismus e libertad" vegni era numnaus sco deputau. Mustér presenta tschun candidats per quella honor. Dr. (Augustin) Condrau, il radical, desista ed il conservativ assistent G. A. Berther vegn elegius, ed aschia era per Trun "il honzeli um della glienda" Ildefons Decurtins. Cheu compara per la vischnaunca da Breil "ina gronda burrida testa nera d'in uors, in herox, sco ei para direct s'alzond ord la fueina de Vulcan" e plaida per sesez ed ord "commissiun" per Aluis Latour (in nevs da Pieder Antoni). Ei gl' ei assistent Caduff. Ord las roschas dils umens auda ins clomar: in auter; Peter Antoni. Mo vesend il mistral Arpagaus siu amitg en prighel, lai el spert far tscharna e cerca 100 mauns s'aulzan. Arpagaus dumonda negin cunterpli, e Caduff ei elegius». ⁴⁹² Aschilunsch il rapport da Pieder Antoni Latour. Igl ei buca la suletta tirada exagerada dil da Breil encunter ses adversaris politics. ⁴⁹³

1847 marida Gion Antoni Arpagaus la giuvna Maria Catrina Tuor, feglia dil scarvon Gion Gieri Tuor da Rabiis. ⁴⁹⁴ Sia giuvna spusa – ella veva pér 20 onns – era parentada cun prominentas famiglias. Ella fuva sora da mistral Gion Antoni Tuor e niaza da mistral Gion Battesta Cagienard. ⁴⁹⁵ Lez ha assistiu a lur nozzas sco perdetga. Gion Antoni Arpagaus ha festivau nozzas sco mistral regent, e nus savein supponer cun tutta pompa. Da quei temps steva el aunc a Sumvitg-Fontaunasut. Pli tard eis el setratgs en la casa da siu tat, mistral Mattias Anton Tgetgel. Quei edifeci exista aunc oz; el ei situaus gést sur l'anteriura fontauna dil cadruvi. ⁴⁹⁶

⁴⁹² Alexander Pfister, Il general Caspar Teodosius de Latour, Annalas, annada 39, 1925, p. 196 e 197

⁴⁹³ Compareglia in semeglient artechel polemic el *Grischun* no. 18 e 19, 1859 resp. ella Crestomazia Retoromontscha, tom I, p. 489–491

⁴⁹⁴ APS, Liber conjugatorum

⁴⁹⁵ Compareglia las genealogias parzialas Cagienard (capetel 4.12) e Tuor (capetel 5.9)

⁴⁹⁶ Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 11–14

Arma Tgetgel Sumvitg

Igl uoppen da crap ei postaus sur l'entrada dalla anteriura casa
da mistral Mattias Anton Tgetgel.

Pli tard ei siu biadi, *mistral Gion Antoni Arpagaus* setratgs en quei baghetg,
il qual ei situaus amiez il vitg gést sur l'anteriura fontauna dil cadruvi.

Igl operar public da mistral Gion Antoni Arpagaus croda en in
temps fetg burasclus. En plirs cantuns sespruavan ins cun gronda pre-
mura da supprimer la libertad religiosa entras secularisar claustras e
bandischar uordens religios, principalmein el cantun Aargau. Ei fuva
il temps digl aschignumnu «Sonderbund». Quella *federaziun sepa-
rada* fuva vegnida fundada ils 11 da december 1845 dils 7 cantuns cato-
lics per defender la suveranidad cantunala. Quella fuva periclitada

principalmein sin terren ecclesiastic ed entras fermas activitads da vart radicala che vevan per mira ina revisiun dalla convenziun federala da 1815. Ils catolics els cantuns paritetics stavan avon in dilemma. Duevan els star davos ils conclus ufficials dalla dieta federala, dominada d'ina maioritad liberala, ed aschia cumbatter lur concartents, ni duevan els tener cun ils lur ed aschia riscar l'opposiziun egl agen cantun, nua ch'els fuvan mintgamai ella minoritad? Aschia fuvan las relaziuns era el Grischun. Gion Antoni Arpagaus simpatisava aviartamein culs exponents dalla federaziun separada. El ha giu varia corrispondenza cul menader politic da quella, Constantin Siegwart-Müller. En quei connex fa el part persunalmein dad ina conferenza dils cantuns catolics che ha giu liug il settember 1846 a Sviz. Pervia da sia posiziun exponida en connex cun la federaziun separada ei Arpagaus vegnius tractaus pli tard cun pintga objectivitat ella litteratura historica. El ha maina intenziunau da tradir sia patria, sco quei ch'ins ha renfatschau ad el suenter las burasclas digl onn 1847. Solia finamira d'Arpagaus fuva da sustener la caussa conservativa, e pressapauc il medem fagevan ins – mutatis mutandis – sin l'autra vart. L'entira caussa fuva nuot auter ch'ina part dil grond disput denter l'Europa conservativa e liberala.

Ils 7 d'uost 1847 concluda la dieta federala la dissoluziun dil «Sonderbund». Da quei mument naven seprecipiteschan ils eveniments. Gia ils 8 da november rumpa l'uiara denter burgheis ora. Quella finescha denton aunc quei onn cun ina terrada totala dalla federaziun separada. General Dufour, il menader dall'armada radicala, veva victorisau sur dallas truppas conservativas. La dira sort dils cantuns catolics suenter lur terrada ei era stau il destin da mistral Arpagaus. Igl onn sissu vegn numnadamein in grond *process politic* in stradaus el Grischun, il qual veva da truar ils adherents dalla federaziun separada. Arpagaus e plirs menaders conservativs vegnan citai avon inquisiturs radicals. Sminond nuot bien veva el destruiu tut sia corrispondenza cun Siegwart-Müller.

Sco tuts process politics fuva era il process encunter ils menaders conservativs problematic, essend ils radicals partida, accusaders e derchaders en ina persuna. «Tradiment dalla patria» senumnavava l'inculpaziun. Suenter liungas preparativas ed inquisiziuns giudizialas vegnan las sentenzias dadas ils 2 da november 1848. Arpagaus vegn sentenziaus a treis onns casa-forz. Ultra da quei dueva el sorprendere

treis dieschavels dallas spesas giudizialas. Siu defensur appellescha denton al Cussegl grond sco davosa istanza. Sin proposta dil Cussegl pign vegn el lu graziaus, ils cuosts dil process sto el denton surpender conform alla sentenza. Plinavon vegn el sclaus da tut operar public per ina perioda da sis onns, finfatg ina dira sort per in um da siu format.⁴⁹⁷

Che buc il pievel sursilvan veva denton truau in da ses menaders, semuossa gia paucs onns pli tard. Strusch che la curontina politica per forza fuva spirada, vegn Arpagaus deputaus danovamein al Cussegl grond, numnadamein gia igl onn 1855, e vinavon ils onns 1857/58, 1862, 1865 e 1875/76.⁴⁹⁸ Grazia al cumin dalla Cadi saveva el puspei far part dallas debattas da quei parlament che veva vuliu sclauder el dalla politica. Plinavon ei Arpagaus vegnius elegius repetidamein ella dertgira circuitala ed en autoritads communalas. A Sumvitg ha el presidiau plirs onns la suprastanza communal denter 1856 e 1875. Dasperas funcziunava el sco ufficial civil.⁴⁹⁹

Sper siu operar public sededicava Gion Antoni Arpagaus era alla agricultura. El possedeva numerus beins, denter auter la gronda acla da Tschamuot sco era plirs dretgs d'alp a Naustgel e Vallesa. Sin quei terren valeva Arpagaus per in progressist. El fuva amitg dalla frietaziun e sespruava da realisar ameglieraziuns e buns cundrezs sin ses funs. Mistral Arpagaus fuva aunc en ses vegls dis bein versaus en las scienzas e persecitava cun grond interess la pressa dil di. Sco advocat cun buna eloquenza possedeva el extendidas enconuschientschas giuridicas e fuva in tschercau cussegliader e promotur dad instituziuns pias e da cuminetel. Tenor ina undrientscha ella Gasetta Romontscha ha el finiu siu cuors terrester sco stimau vischin e bien bab da famiglia.⁵⁰⁰ El ei morts a Sumvitg ils 8 d'uost 1885, duas jamnas avon siu siatontavel natalezi. Sut numerusa participaziun da lunsch e dama-

⁴⁹⁷ Dr. M. Valer, Der Anteil Graubündens am Sonderbundskrieg, JHGG 1915. Quella lavur munchenta ina certa objectivitat el la necessaria distanza critica tiels eveniments dalla uiara dalla federaziun separada – Schweizer Lexikon, tom VI, cavazzin «Sonderbund» – Gasetta Romontscha dils 13 d'uost 1885

⁴⁹⁸ Dr. Jules Robbi, Ils deputai dalla Cadi al Cussegl grond da 1803–1917, Gasetta Romontscha 1917, no. 45 s. – Glogn 1944, p. 109–111

⁴⁹⁹ Vischnaunca da Sumvitg, 42avel rapport da quen per 1973 – Gasetta Romontscha dils 13 d'uost 1885

⁵⁰⁰ Gasetta Romontscha 1. c. – Dr. Bruno Tuor, Brief an den Gemeinderat von Somvix vom 18. 2. 1969 betr. Alp-Vorrechte auf den Kuhalpen Naustgel oder Vallesa

neivel ei «il pli vegl mistral dalla Cadi» vegnius accumpignaus alla fossa per sogn Luregn ils 10 d'ost 1885.⁵⁰¹

Mistral Arpagaus e sia dunna Maria Catrina han giu tschun affons, treis buobs e duas buobas: Pieder Paul (* 1848 † 1877), Aluis, Eustahius, Sepa ed Antonia.⁵⁰² Oz ei la schlatteina Arpagaus denton morta ora a Sumvitg.

5.6 Benedetg e Bruno de Lombris

Gia dapi treis generaziuns fuvan ils representants dalla lingia Lombris da Sumvitg sefatgs valer ella politica grischuna. Els vevan occupau scharschas da num e pum ed administrau quellas cun gronda bravura. Cun Benedetg e Bruno Lombris vegn lur preschientscha ella politica aunc ina gada activada, per lura tschessar plaunlur e daventar pli retratga.⁵⁰³

Mistral Benedetg Lombris

El ei il giuven dils dus fegls dil marcant mistral Giachen Antoni Lombris, ha denton fatg sco emprem carriera publica. Benedetg Lombris ei naschius ils 8 d'ost 1835 e vegnius battegiaus l'auter di entras igl enconuschent plevon dil liug, Sur Paul Benedetg Berther. Al batten han enconuschentas persunalitads assistiu sco perdetgas: «Assistentibus Dno. Centurione Benedicto de Castelberg et Francisca Bertossa». Tiel padrin vegn ei a settractar dil capitani Benedetg de Castelberg, fegl dil colonel Gion Antoni de Castelberg. La madretscha perencunter, Francisca Bertossa-Schmid, fuva ina feglia dil mistral Gion Antoni Schmid de Grüneck.⁵⁰⁴

Grazia al renum dalla famiglia acquista Benedetg Lombris gia en giuvens onns la mistralia dalla Cadi, semegliont a siu vischin Gion Antoni Arpagaus. El veva pér 28 onns cura ch'il cumin dalla Cadi ha

⁵⁰¹ Gasetta Romontscha dils 13 d'ost 1885 – APS, Liber defunctorum

⁵⁰² Adalbert Schuoler 1. c.

⁵⁰³ Compareglia ils capetels 4.10, 5.1 e 5.3

⁵⁰⁴ APS, Liber baptizatorum

Mistral Benedetg de Lombris *
1835-1870

* portret en ieli en possess da signur Felix Lombris, Glion

numnau el mistral pil bienni da 1863/64. Quella tschentada ha in correspondent contemporan descret detagliadamein. Sco ei para vevan grondas marveglias e stupenta aura carschentau la frequenza dil pievel. En curtin sut claustra sesanflavan ver 1400 votants e dentuorn fuvan aunc numerusas aspectaturas ed aspectaturs sepostai per persequitar quei far democratic genuin. Avat Paul Birker beneventa la raspada cun in bein accentuau plaid romontsch. El plaida sur dalla pusseivla concordanza denter il principi liberal e conservativ. Allora remetta il mistral cass, Gion Gieri Cajacob da Sumvitg, siu uffeci els mauns dil suveran. El tegn in peroraziun sur dalla libertad e suveranità dil pievel. Sin quei vegnan las propostas per in niev mistral fatgas. Proponi vegnan dr. Placi Berther da Mustér ed actuar Benedetg Lombris da Sumvitg. Fatgas las tscharnas semuossa ei denton che omisdas fuvan fermas. Ei sto pia vegnir dumbrau! Lombris fa 791 vuschs e dr. Berther 598. Cul clar surpli da 193 vuschs ei Lombris il niev mistral. Da quei temps numnavan ins quel *president dil district*. Lombris vegn era deputaus per quei bienni al Cussegl grond. Silsuenter pren il cumin siu usitau decuors. El veva entschiet allas diesch ed ha cuzzau entochen suenter miezdi allas treis.⁵⁰⁵

Da quei temps festivava Sumvitg vers triumphs sin cumin. Sco già menziunau veva Gion Gieri Cajacob gest abdicau sco mistral, e sco nus vegnin aunc ad endriescher suonda sin la mistralia da Benedetg Lombris quella da siu frar Bruno e gest sissu ascenda Gion Antoni Tuor da Rabius la buora. Naven da 1861 entochen 1871 han pia quater representants ord la vischnaunca da Sumvitg occupau nuninterruttamein il pli ault uffeci ella Cadi.⁵⁰⁶

Igl onn 1863 selai Benedetg Lombris portretar dil pictur-artist de Giorgi, oriunds dalla provinzia Novara el Piemont. Quei maletg en ieli exista aunc oz.⁵⁰⁷ Dus onns pli tard candidescha el danovamein per la mistralia. Gliez onn spetgavan ins in ruasseivel e pacific cumin, pertgei che gronda pasch veva regiu duront ils dus davos onns, quei che fuva tuttavia buca stau il cass duront il bienni antecedent sut la mistralia da Gion Gieri Cajacob. Alla testa d'in imposant til arriva il mistral regent il di da cumin ella capitala cirquitala. L'aura fuva da

⁵⁰⁵ Gasetta Romontscha dils 14 da matg 1863

⁵⁰⁶ Glogn 1944, p. 110 e 111

⁵⁰⁷ portret en ieli, en possess da signur Felix Lombris, Glion

fiastas ed in numerus pievel ord las siat vischnaucas dalla Cadi era radunaus a Mustér. Ei vegn tratg sin cumin e rendiu quen. Suenter las allocuziuns digl avat e dil president abdicond suondan las nominas. Sin la damonda da propostas per in niev president vegn ei clamau da tuts mauns: «il veder, il veder!» Il pievel fuva apparentamein fetg cuntents cun siu mistral e Lombris vegn sinquei affirmaus entras ina bellezza tscharna (*cun ina vusch!*) pils sequents dus onns ed ultra da quei delegaus a Cuera el Cussegl grond. Era las ulteriuras elecziuns succedan en tutta ruasseivladad. Sto esser che quei cumin fuva veramein staus singulars puncto disciplina, pertgei che biars schevan: «Ussa, in da quels cumins schi ruasseivels e pacifics vein nus aunc mai giu!» Quei fatg plaيدا segir era en favur da mistral Lombris.

Suenter ch'il ludeivel magistrat veva priu siu usitau past en casa cumin ed il suveran dustau fom e seit en las ustrias, ei in grond pievel puspei serimnaus per perseguitar la solemna partenza dil mistral encunter Sumvitg.⁵⁰⁸

Viers la fin da sia secunda mistralia festivescha Benedetg Lombris nozzas a Sumvitg. El sespusa igl onn 1866 cun la giuvna Carolina Vincens da Mustér. Sia spusa veva pér scheniv onns e fuva la feglia dil colonel Baltassar Vincens e da Cecilia Huonder. Perdetgas da nozzas ein stai capitani Francestg Vincens, in frar dalla spusa, e dunna Paula de Castelberg.⁵⁰⁹

Suenter sia mistralia ei Lombris restaus vinavon activs ella politica. El vegn deputaus danovamein al Cussegl grond pil bienni da 1867/68.⁵¹⁰ A Sumvitg funcziunescha el sco president communal naven da 1867 tochen 1869.⁵¹¹ Dapli ha el surviu alla pleiv da sogn Gion Battesta sco organist.⁵¹² Dasperas s'occupava Lombris sco marcadont da vin, ina fatschenta ch'el ha menau ensemen cun in associiau da Cuera. Sco ei para ei il success da lur stentas buca staus fetg gronds, pertgei che Lombris ha giu da sbatter cun certas difficultads.

Ina greva malsogna ha denton prest mess ina fin a tuttas activitads digl anteriur mistral. El ei morts a Cuera suenter ina liunga e dolorusa

⁵⁰⁸ Gasetta Romontscha dils 18 da matg 1865

⁵⁰⁹ APS, Liber conjugatorum – Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 16 e 17

⁵¹⁰ Glogn 1944. p. 110 – Dr. Jules Robbi, 1. c.

⁵¹¹ Vischnaunca da Sumvitg, 42avel rapport da quen per 1973

⁵¹² Gasetta Romontscha dils 25 da mars 1870

malsogna ils 17 da mars 1870, aunc buca 35 onns vegls. Benedetg Lombris ei vegnius satraus dus dis pli tard el santeri da Sumvitg, accumpignaus alla fossa da numerus parents, amitgs ed enconuschents e sut condolanza generala.⁵¹³

Ord la ligia cun Carolina Vincens ein treis affons sorti:

- Ludivica, * 13.7.1867, † 5.2.1871 cun 3 onns e 7 meins dall'angina.
- Baltassar, * 25.1.1869, ha ramificau ina lingia aunc oz flurenta a Sumvitg e Glion.
- Benedetg Carl, * 3.8.1870, † 7.2.1871 cun 6 meins dall'angina. (Benedetg Carl ei morts mo dus dis suenter sia sora Ludivica e strusch in onn suenter siu bab.⁵¹⁴)

Diesch onns suenter la mort dil mistral Benedetg Lombris ei sia dunna maridada per la secunda gada. Ella ei sespusada ils 21 da settember 1880 cun Rest Valentin Berther, in feagl digl assistent Balzer Mudest Berther ed in biadi dil questur Balzer Berther, morts 1799 a La Punt ella battaglia encunter ils Franzos.⁵¹⁵

Mistral Bruno Lombris

El ei naschius a Somvitg ils 20 d'uost 1830 sco εμπrem feagl da mistral Giachen Antoni Lombris. El batten ha el obteniu ils prenums Giuli Dumeni Bruno.⁵¹⁶ Suenter ver gudiu bials ons da giuventetgna en la casa da ses geniturs, ha el fatg studis a Brig ed alla scola cantunala a Cuera. Suandond siu parenz, il premcolonel e prefect Giachen Antoni Lombris, sin la senda militar, sedecida era Bruno Lombris per quella carriera. Gia cun scheniv onns serenda el ella Italia en survetschs napolitans. Cheu entscheiva el igl onn 1849 sco cadet, s'avonza denton gia in onn pli tard al grad d'in εμπrem sutlitinent en la quarta cumpignia dil tierz regiment svizzer. Sco tal presta el circa dus onns survetsch regular da pasch a Napel e Palermo. 1853 vegn

⁵¹³ Gasetta Romontscha, 1. c. – APS, Liber defunctorum

⁵¹⁴ APS, Liber defunctorum – Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 16 e 17

⁵¹⁵ APS, Liber conjugatorum – Compareglia la genealogia Berther el capetel 4.11

⁵¹⁶ APS, Liber baptizatorum

Mistral Bruno de Lombris *
1830-1908

* dessegn colurau en possess da dunna Doris Matter-Furter, Glattbrugg

Lombris promovius premlitinent ed incaricaus cun igl engaschament dalla recruta grischuna a Lecco. Quella scharscha ha al absolviu entochen la fin da siu survetsch a Napel igl onn 1859. Viers la fin fuva el era staus responsabels per igl engaschament dils recruts dils auters cantuns participai. Il november 1859 retuorna Bruno Lombris en sia patria sco officier da pensiun. Cheu eis el vegnius promovius capitani dalla reserva en survetsch cantunal.⁵¹⁷ En sia carriera politica da pli tard vegn el denton titulaus pil solit sco *litinent* Lombris.

Ils 17 d'avrel 1860 sespusa Bruno Lombris cun ina feglia dil cusseglier guvernativ dr. Augustin Condrau da Mustér. Lombris veva trenta ons, sia spusa Sabina perencunter pér scheniv. Sur Paul Benedetg Berther ha enzinnau en ils spusai, ed il frar Benedetg Lombris e la giuvna Catrina Condrau han assistiu sco perdetgas.⁵¹⁸ Quei medem onn vegn Bruno Lombris ad esser secasaus a Trun. Leu ha el priu possess da siu mun d'ierta davart dalla mumma, Ludivica de Caprez. Sper praus e funs possedeve el la casa dils Caprezs amiez il vitg, situada gést sur il hodiern monument da Casper Decurtins.⁵¹⁹

1861 fa Bruno Lombris ils emprems pass sil palancau politic dalla Cadi e candidescha per la mistralia. Ei fuva il di da cumin il matg 1861. Suenter ch'il president abdicond (mistral cass), Giachen Giusep Condrau, ha giu dumandau da far propostas pil presidi, ein igl «amtsstathalter» Gion Gieri Cajacob da Sumvitg e litinent Bruno Lombris vegni proponi. Ins ha fatg si las tscharnas, mo ils dumbravuschs han buca saviu decider quellas, essend ellas ualti ulivas. Suenter ditg sestrer vi e neu han ins lura decidiu da schar dumbrar, ina operaziun che ha cuzzau in' entira ura! Per quitordisch vuschs ha Gion Gieri Cajacob lura giu il pli ed ei sinquei vegnius ornaus cul manti tgietschen. Bruno Lombris veva denton tuttina giu in bien entschatevella politica dalla Cadi, pertgei el ei vegnius eligius quei di derschader e deputau al Cussegl grond.⁵²⁰ Sin la desiderada mistralia ha el denton aunc stuiu

⁵¹⁷ Gassetta Romontscha dils 27 da matg 1908

⁵¹⁸ APS, Liber conjugatorum

⁵¹⁹ Gassetta Romontscha 1. c. – Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 17 e 18 – L'anteriura casa Caprez resp. da mistral Bruno Lombris ei oz en possess da signur Augustin Desax

⁵²⁰ Gassetta Romontscha dils 16 da matg 1861 – Glogn 1944, p. 110

spetgar sis stendi onns. Suenter la mistralia da Gion Gieri Cajacob ascenda numnadamein Benedetg Lombris la buora da cumin; apparentamein era Bruno Lombris staus anavos en favur da siu frar. Ils 12 da matg 1867 fuva l'aura da cumin denton era favoreivla per Bruno Lombris, pertgei lezza tschentada ha tscharniu el honorificamein per niev mistral. In cronist da quei cumin rapporta il suandont:

«... Tenor solit ein il saltè, ils schumbraders, fiffer e leifer, tuts en lur livrea, serendi gia la sera avon il di de cumin a Somvitg tier Sgr. president regent Benedetg Lombris per compagnar el ella residenza circuitala. Domengia dameun era gronda vivacità a Somvitg. La biala compagnia de mats cun fenghlis e buis ed ina gronda massa pievel en crotscha, sin car ed a pei han compignau il mistral, che mava a cavagl en siu manti scarlatta – in imposant til. Arrivai tiella pittoresca pun Russein sils confins de Somvitg, fan ils mats ina salvia e laien anavos bandieras e buis. Dado la residenza dil cumin vegn il president retscharts cun ina salvia dalla numerosa compagnia de mats de Mustér e quella solemna entrada gievina neutier ina gronda massa aspectaturs avon casacumin. Fertont ch'il pievel setilla neutier sin tuts mauns van il leifer, fiffer e schumbraders treisga entuorn il vitg e la tiarzaga tilla gl'entir magistrat en corpore silla piazza della redunonza, el curtin cumin denter il vitg e la claustra. Duront ch'il president renda quen al pievel sul priu en e dau ora en siu bienni, vegn ei termess ina deputaziun dil magistrat sin claustra per envidar en tiel cumin Monsignor avat, il representant dell'abbazia, alla qualla la Cadi ha d'engraziar il Cristianismus, la civilisaziun e la libertad. Arrivaus silla plazzacumin egl aschinum nau «rin», va gl'avat silla buora e tegn leu in quort e bi plaid sull'impurtonza dil di e finescha quel cun implorar il s. spirt e dar al pievel, che semetta en schanuglias, sia solemna benedicziun. Sinquei va il president silla buora e remetta cun in plaid abdicativ siu uffeci els mauns dil pievel e siu manti tschetschen els mauns dil saltè. Ei vegn lura legiu ora il niev president. Sis personals vegnan proponi per quella dignità. Vulend tschun de quels nuota saver da quella, ei Sgr. Litinent Bruno Lombris de Trun, ch'era tier la madema nomina 1861 curdaus speras giu mo per quitordisch vuschs, quasi unitamein vegnius designaus sco niev president ed ornaus cul manti scarlatta. La solemna seramentada dil niev president e dil pievel fa ina imposanta impressiun». Il rapport descriva sinquei las ulteriuras fatschentas ed elecziuns, e concluda lura sco suonda:

«Finius il cumin, ch'ei vegnius menaus dal president cass bein ed expeditiv, ha gl' entir magistrat compignau gl' avat en claustra ed ha tenor solit priu in banchet en casacumin. Cun gronda pompa militèra da part dellas compagnias de mats de Mustér, Somvitg e Trun ei lura il niev president cun sia «pitgetta» (matg) vegnius compignaus a Trun, nua ch'ei era gia semtgau artgs e ghirlandas». ⁵²¹

Sil medem cumin ei Bruno Lombris era vegnius deputaus al Cussegl grond, dil qual el ha fatg part en tut duront sis onns, numnadamein: 1861 e 1866–1870. Duront il bienni da 1869/70 ha el era funcziunau sco derschader. ⁵²² Dus onns suenter sia mistralia seretila el dalla politica circuitala, resta denton vinavon activs en fatgs communal. A Trun vegn el eligius president communal igl onn 1871, ina scharscha ch'el ha absolvia entochen 1875. ⁵²³ Dapli ei Lombris staus commemor dalla dertgira districtuala e plirs onns expert cantunal da biestga. ⁵²⁴

Pli tard ei Lombris maridau ina secunda gada. El ha spusau ina dunschala da Trun cul num Turtè Curschellas (* 1855 † 1940). ⁵²⁵ Culs onns han certs problems finansials turbelau igl anteriur mistral, e quei malgrad ch'el retergeva aunc adina sias pensiuns napolitanas. Igl onn 1888 venda el perquei sia casa a siu schiender Giusep Desax. Quella sesanfla aunc oz en possess da quella lingia e cuntegn plirs bein manteni portrets dils anteriurs possessurs da quella casa, numnadamein dils enconuschents de Caprez da Trun. ⁵²⁶

Bruno Lombris fuva denton s'avanzaus ad ina respectabla vegliadetgna e plirs mals fuvan sefatgs valer tier el, aschia eran l'udida e la vesida scurdadas. Quei fatg vegn bein era a ver caschunau sia tragica fin. Ei fuva ils 24 matg 1908, ina sonda sera. Mistral Lombris, in vegliuord da 78 onns, sesanflava sin via encunter casa. A Trun regeva malaura ed ina gronda stgiraglia. S'avischinond Lombris alla punt

⁵²¹ Gasetta Romontscha dils 16 da matg 1867 – Glogn 1944, p. 111

⁵²² Gasetta Romontscha dils 13 da matg 1869 – Glogn 1944, p. 110 e 111

⁵²³ Pieder Antoni Vincenz, Historia dalla vischnaunca da Trun, separat p. 88

⁵²⁴ Gasetta Romontscha dils 27 da matg 1908

⁵²⁵ Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 17 e 18 – Informaziuns da signur Augustin Desax, Trun – Sogn da morts da Turtè Lombris-Curschellas

⁵²⁶ Informaziuns da signur Augustin Desax, in feagl da Giusep Desax e biadi da mistral Bruno Lombris

dalla Ferrera, croda el en consequenza d'in pass desviond sulla punt egl ual rabiau, nua ch'el ha anflau la freida mort. La nova da sia mort ha caschunau tristezza generala denter ses amitgs ed enconuschents. A Trun ha in numerus conduct da bara accumpignau il davos mistral Lombris ord la lingia da Sumvitg alla fossa.⁵²⁷

5.7 Questurs e scarvons

Las suandontas notizias serefereschon a plirs questurs e scarvons che han ademplier lur scharschas politicas naven dalla *Helvetica* entochen l'uiara dalla *federaziun separada* (1800–1847). Enconuschentamein ha ina nova constituziun dissolviu anno 1851 igl uorden da cumin e fatg fin cun plirs uffecis da quel, denter auter era cun il questur ed il scarvon. Dapi lu ein ins probabel secuntentaus cun in actuar da cumin.⁵²⁸ Semegliant allas descripziuns el capitel 4.13 vegnan era cheu mo tals representants risguardai, ils quals ein buca vegni menziunai gia pli baul en connex cun scharschas pli aultas. Plinavon setracta ei era cheu mo da Brustgas biograficas; las fontaunas concernentas astgan perquei vegnir indicadas mo summaricamein.⁵²⁹

Questurs

Placi Biscuolm, questur 1800/1801, 1802 e 1803. Cun caschun da sia elecziun ha el empermess da pagar 13 dublas al cumin; 1801 dat el denton en ina petiziun da relaschar la taxa empermissa muort ils

⁵²⁷ Gasetta Romontscha dils 27 da matg 1908 – Glogn 1944, p. 111

⁵²⁸ B. Berther, p. 24 – Glogn 1944, p. 109 – Gasetta Romontscha dils 19 da fenadur 1888

⁵²⁹ APS, Cudischs parochials – Glogn 1944, p. 102 tochen 109 – Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret – Crestomazia Retoromontscha, tom IV, p. 111ss (Pugns dalla Roda) – Dus novs documents davart l'istoria dell' uiara dils Franzos, edi da Guglielm Gadola egl Ischi XLI, 1955, p. 164 tochen 167 – ACS, Statuts da vischnaunca 1805–1920 (Pugns dalla Roda) – Erwin Poeschel, Die Familie von Castelberg, 1959, p. 493 e 526 – Glogn 1938, p. 18 tochen 20, Ord il diari d'in scolast da tschels onns – Durgiai, p. 84 e 108/109 – Dr. Jules Robbi, Ils deputai dalla Cadi al Cussegl grond da 1803–1917, Gasetta Romontscha 1917, no 45s

disturbis caschunai entras l'uiara encunter ils Franzos. Biscuolm ei staus commember dalla cumissiun communal «pugns dalla roda» per la perioda 1805–1814.

Giachen Giusep Duff, questur 1808/1809, paga 8 dublas (80 rentschs) al cumin. Commember dalla cumissiun «pugns dalla roda» per las duas decadas 1825–1845.

Gion Flurin de Castelberg, da Laus-Sumvitg (fegl dil questur Giachen Flurin de Castelberg) * 1796 † il november 1854 ell' America, probabel entras in accident. Sesents a Laus, pli tard emigraus sur mar. Questur 1818/1819, paga 150 flurins al cumin. oo 1817 Margreta Contrin (* ca. 1792 † 1857). Affons: 2 buobas, ina da quellas ei emigrada sur mar cun siu bab.

Clau Mudest Genelin, questur 1824/1825 sut la mistralia da Giachen Antoni Lombris da Sumvitg. Genelin paga 60 flurins al cumin. Commember dalla cumissiun «pugns dalla roda» per la decada 1835–1845.

Luis Caviezel, da Cumpadials, questur 1826/1827, paga 60 flurins al cumin. Morts a Cumpadials (probabel) entras in accident.

Scarvons

Pieder Paul Cajacob, * 2.8.1777 † 27.12.1846, fegl da stalter Pieder Paul Cajacob ed Anna Maria Caviezel. Scarvon 1803 commember dalla cumissiun «pugns dalla roda» per las periodas da 1825–1834 e 1835–1844. oo 1803 Maria Magdalena de Tuor. Affons: Pieder Paul, * 1804. Perdetga da nozzas e padrin dil fegl Pieder Paul ei mistral Gion Chrest Mudest Pally da Surrein-Bubretsch staus.

Sigisbert Anton Fry, scarvon 1834/35, paga 250 flurins al cumin, habitava ina casalenn odém il vitg (pli tard casa dil consum), fuva vischin dil mistral Giachen Antoni Lombris, al qual el ha spindrau la veta igl onn 1841 (compareglia il capetel 5.3)

Gion Antoni Cagienard, da Rabiús, biadi dil mistral Gion Antoni Cagienard. Scarvon 1840/41, paga 250 flurins al cumin, commember dil cussegl da scola da Rabiús igl onn 1869/70, oo Maria Elsia Cristina Berther (* 1816 † 1883).

Josef Mudest Wieland, da Cumpadials, * 29.4.1822, fegl da Giachen Cristian Wieland e M. Juliana Berther. Scarvon denter 1847 e 1852. oo 1847 M. Brida Bertossa, biadia dil mistral Gion Antoni Schmid da Sumvitg. Scarvon Wieland habitava en l'anteriura casa dils Schmids de Grüneck a Sumvitg. Entuorn 1870 eis el emigraus ell' America. Affons: endisch buobas (naschidas a Sumvitg) e dus buobs (naschi ell' America).

dr. Gion Antoni Jacomet (Jagmet, Giacumet), da Surrein, veterinari cantunal, pli tard secollocaus a Surrein, habitava en ina casacrap a Chigliezi. Scarvon (suentar) 1844, deputau al Cussegl grond 1851. oo 1844 Maria Barbara Carolina Schmid, feglia dil mistral Gion Antoni Schmid de Grüneck. Scarvon Jacomet ei emigraus entuorn 1855 ell' America. Damai ch'el fuva parentaus cul scarvon J.M. Wieland, ein els podà emigrai ensemen?

5.8 Ils Cajacobs

Sur digl origin dalla lingia de Cajacum (Cagiachen, Cajacob) e lur preschientscha sin territori dalla vischnaunca da Sumvitg ei vegniu rapportau el capetel 4.4. Il connex genealogic denter la lingia veglia dil mistral Padrut de Cajacum e ses antenats e la lingia giuvna dils Cajacobs el 19- e 20avel tschentaner ei aunc buca sclarius. Denter lur agir public schai denton in vacuum politic da 125 onns.

Bannerherr Giachen Gelli Cajacob

Quella persunalitad ei vegnida enconuschenta ella historia locala sco davos bannerherr dalla Cadi. Giachen Gelli Cajacob ha puspei reactivau igl agir public dalla lingia de Cajacum en vischnaunca e sin cumin. El ei il fegl da Gion Gieri Cajacob e Mariuschla Wolf ed ei

naschius a Rabijs ils 27 da mars 1801, pia duront la Helvetica cun siu domini giacubin. Padrin da batten ei il questur Mattias Berther da Rabijs staus.⁵³⁰ Sco nus essan orientai, ha il giuven Giachen Gelli buca giu pli bia scolas, el possedeua denton in clar entelleg e profundas enconuschientschas da siu pievel.⁵³¹ Sia famiglia stava a Rabijs-Cavivens, maneivel dalla punt sur igl ual dalla Val Rabijs. Cajacob vegneva perquei era numnaus il «Gelli dalla punt».⁵³²

1829 sespusa el cun ina giuvna da Pardomat, Anna Maria Cajacob (1808–1861). Cun quella caschun vegn el ad esser setratgs a Sumvitg, nua ch'el veva cumprau ina veglia e schampra casa amiez il vitg. Sin quei sulom, situaus gest sut cadruvi, lai el ereger ina nova e gronda casa, pli tard la casa paterna dils mistrals Gion Gieri e Georg Cajacob.⁵³³ La carriera politica da Giachen Gelli Cajacob pren sia entschatta igl onn 1841. Ils 24 da schaner da gliez onn fuvu numnada-mein il bannerherr Duitg Balletta da Breil morts. Ils 31 da matg han ins lura teniu in cumin extraordinari per eleger il successur da Balletta. Da quei temps curdavan ils cumins ordinari mintgamai sin in onn pèr.

Las bandieras da cumin fuvan vegnidadas accompignadas solemnamein da Breil a Mustér. In numerus pievel fuvu radunaus sin prau cumin cura che avat Adalgott Waller plaida. El accentuescha la libertad dil cumin che sappi eleger ora libramein ses menaders. Silsunter pren il mistral regent, Felix Cabernard da Dardin, il plaid e dilucidescha sur digl impurtont uffeci dil bannerherr. Sco ei para fuvu Giachen Gelli Cajacob il sulet candidat per quella scharscha, pertgei che tenor il rapport da p. Baseli Berther vegn el tscharnius unanimamein (cun ina vusch) per niev bannerherr dalla Cadi, e quei per in cuoz da siat onns.⁵³⁴ Cajacob fuvu gia il siatavel representant da sia vischnaunca en quei uffeci.⁵³⁵

Suenter igl empem septenat vegn Giachen Gelli Cajacob confirmaus per ina secunda perioda da sis onns. Lezza elecziun ei succedida ils 12 da zercladur 1848 sil cumin ordinari. Suenter il sarament dil niev

⁵³⁰ APS, Liber baptizatorum

⁵³¹ Gasetta Romontscha dils 19 da fenadur 1888

⁵³² Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 14 e 25

⁵³³ B. Berther, p. 38 – Adalbert Schuoler, 1. c. p. 25

⁵³⁴ B. Berther, p. 21 e 22

⁵³⁵ Compareglia il register dils ufficials el capetel 2.1

Bannerherr Giachen Gelli Cajacob
1801-1888

GION GIERI CAJACOB
oo Maria Ursula Wolf

GIACHEN GELLI CAJACOB

* 1801 † 1888
stalter 1852–1853
mediatur per Sutsassiala 1859–1862
deputau al Cussegl grond 1849
bannerherr 1841–1854
oo 1829 Anna Maria Cajacob, * 1808 † 1861

GION ANTONI CAJACOB

* 1835 † 1874
secretari (actuar da cumin?),
derschader cirquital 1869–1873,
deputau al Cussegl grond
1871 e 1872

GION GIERI CAJACOB

* 1830 † 1904
studis da giurisprudenza all'universitad da Minca
stalter 1855–1856, 1859–1861, 1866–1867
derschader 1859/1860
deputau al Cussegl grond 1859–1862
mistral 1861/1862
oo I 1855 Maria Margreta de Lombris, * 1827 † 1858,
feglia da mistral Giachen Antoni de Lombris
II 1869 Anna Maria Deflorin, * 1846 † 1907,
feglia da mistral Giachen Martin Deflorin da Mustér-Cavardiras

GIULI CAJACOB

† 1872 † 1903
studis a Minca 1897
dr. jur.,
deputau al Cussegl grond
1901 e 1902

GEORG CAJACOB

* 1880 † 1966
president communal 1909–1911, 1941–1942
derschader dalla dertgira districtuala
deputau al Cussegl grond 1919–1941
mistral 1921–1929
oo 1909 Nesa Teofila Lombris, * 1881 † 1949,
feglia da mistral Bruno Lombris

mistral dr. Augustin Condrau, ascenda Giachen Gelli Cajacob la buora per abdicar e remetter igl uffeci els mauns dil suveran. En sia allocuziun abdiconta interpretescha el significaziun e derivonza dallas bandieras. Sin recumandaziun da siu convischin, igl anteriur mistral Gion Battista Cagienard da Rabiis, selai Cajacob denton surplidar da candidar danovamein per quell'impurtonta scharscha. La tschentada approbescha sinquei la proposta da Cagienard, e Cajacob vegn seramentaus sco niev bannerherr. Ultra da quei vegn el deputaus al Cussegl grond pigl onn 1849. La scharscha d'in bannerherr dalla Cadi ha Cajacob absolviu entochen 1854. Cun quei onn finescha lura la liunga retscha dils loschs bannerherrs dalla Cadi, che veva entschiet gia el quendischaivel tschentaner. Ina nova constituziun digl onn 1851 veva denton dissolviu igl uorden dil cumin e fatg fin a plirs uffecis da quel.⁵³⁶

Sper sia scharscha da bannerherr ei Cajacob aunc vegnius incaricau cun auters uffecis. Aschia eis el staus statalter a Sumvitg ils onns 1852/53.⁵³⁷ Plinavon vegn el tscharnius mediatur per Sutsassiala 1859–1862.⁵³⁸ Giachen Gelli ha aunc viviu biars onns suenter siu agir public ed ha era surviviu la carriera politica da siu fegl Gion Gieri. El ei morts ils 12 da fenadur 1888 ell'aula vegliadetgna dad 87 onns sco senior da Sumvitg. Sut assistenza d'in numerus pievel eis el vegnius surdaus alla tiara benedida ils 14 da fenadur. Treis banderols han rendiu honor ad el sur fossa cun las veglias bandieras da cumin. Alla generaziun giuvna eran quellas denton curdadas ton en emblidanza sco igl uffeci da bannerherr sez, fuvan gie pli che trenta onns spirai dapi che siu davos representant veva giu abdicau per adina. Tuttina fuva quei uffeci staus in dils pli honorai e tschercai el cumin dalla Cadi. Il bannerherr purtava buca mo la bandiera el combat, el seseva era ella dertgira per veta duronta, nua ch'el deva mintgamai giu siu votum sco in dils emprems.⁵³⁹ El santeri da Sumvitg regorda aunc oz in crap sepulcral cun l'arma de Cajacum al davos bannerherr dalla Cadi. Sur dalla descendenza da Giachen Gelli Cajacob orientescha ina genealogia parziala, che ei aschuntada en quei capetel.⁵⁴⁰

⁵³⁶ B. Berther, p. 22 tochen 24 – Gasetta Romontscha dils 19 da fenadur 1888

⁵³⁷ Vischnaunca da Sumvitg, 42avel rapport da quen per 1973

⁵³⁸ Gasetta Romontscha dils 12 da matg 1859 e dils 16 da matg 1861

⁵³⁹ B. Berther, p. 24 – Gasetta Romontscha dils 19 da fenadur 1888

⁵⁴⁰ Genealogia parziala tenor scrutaziuns digl autur

Mistral Gion Gieri Cajacob

Il bannerherr Giachen Gelli Cajacob ha giu dus fepls che ein sefatgs valer ella politica locala dalla Cadi. Il giuven da quels, Gion Antoni, ei denton morts gia cun 39 onns suenter esser staus actuar da cumin e deputau al Cussegl grond.⁵⁴¹ Pli enconuschents ei siu frar Gion Gieri daventaus. El ei naschius a Sumvitg ils 30 da fenadur 1830⁵⁴² e para dad esser staus fetg talentus. En ses giuvens onns ha el frequentau differentas scolas el Grischun ed ordeifer la tiara romontscha ed ei lura sedecidius per la clamada d'advocat. Ils studis da giurisprudenza ha el fatg all' universitad da Minca, nua ch'el ha studegiu ils onns 1851 e 1852.⁵⁴³ Returnaus en sia vischnaunca nativa, eis el prest vegnius incaricaus cun scharschas communalas. 1855 e repetidamein pli tard vegn Cajacob eligius president da vischnaunca. Plinavon eis el staus commember dalla cumissiun pauperila e dil cussegl da scola.⁵⁴⁴ Sias activitads publicas sin terren circuital ha el introduciu entuorn 1857 sco actuar da cumin.⁵⁴⁵

1859 candidescha Gion Gieri Cajacob per la mistralia dalla Cadi, spiarda denton l'elecziun encunter il mistral cass Giachen Giusep Condrau. Cajacob veva pér 29 onns. Per recumpensa vegn el eligius ella dertgira circuitala ed el Cussegl grond pil sequent bienni.⁵⁴⁶ Gia sil proxim cumin da 1861 candidescha Cajacob danovamein per la mistralia. Quella gada va ei denter el e siu anteriur quinau, litinent Bruno Lombris. Omisdus pretendents fuvan da Sumvitg, Lombris stava denton dapi in onn a Trun. Quella lutga ha Cajacob lura decidiu en sia favur, el gudogna denton l'elecziun cun in surpli da mo quitorisch vuschs. Sco niev president circuital vegn el era deputaus a Cuera el Cussegl grond pil bienni da 1861/62.⁵⁴⁷

⁵⁴¹ Glogn 1944, p. 111 – Gasetta Romontscha dils 13 da matg 1869 e dils 18 da matg 1871 – Crap sepulcral dalla famiglia de Cajacum el santeri da Sumvitg – APS, Liber baptizatorum et defunctorum

⁵⁴² APS, Liber baptizatorum

⁵⁴³ Gasetta Romontscha dils 30 da zercladur 1904 – F. Maissen, Bündner Studenten an der Universität München, BM 1981, p. 251

⁵⁴⁴ Gasetta Romontscha, 1. c. – Vischnaunca da Sumvitg, 42avel rapport da quen per 1973, register dils presidents communalas dapi 1852

⁵⁴⁵ Gasetta Romontscha dils 12 da matg 1859

⁵⁴⁶ Gasetta Romontscha, 1. c.

⁵⁴⁷ Gasetta Romontscha dils 16 da matg 1861

Mistral Gion Gieri Cajacob
1830–1904

Cun la mistralia da Gion Gieri Cajacob pren era sia carriera publica ina fin. Bein candidescha el aunc ina gada igl onn 1863 pil parlament cantunal, croda denton speras giu encunter ils ulteriurs concurrents.⁵⁴⁸ Sinquei vegn Gion Gieri Cajacob ad esser sededicaus a sia clamada d'advocat. Cheu ha el occupau differents uffecis, denter auter eis el vegnius incaricaus dalla regenza grischuna cul post d'in cumisari da polizia pil cumin dalla Cadi. Tenor giudicar da ses contemporans ha Cajacob demussau gronda savida ed energia en siu agir. Mal-

⁵⁴⁸ Gasetta Romontscha dils 14 da matg 1863

grad sia fleivla constituziun corporala luvrava el adina nunstunclenteivlamein.⁵⁴⁹

Mistral Gion Gieri Cajacob ei staus maridus duas gadas. Ils 6 da fevrer 1855 ha el festivau nozzas cun la giuvna Maria Margreta Lombris, feglia dil mistral Giachen Antoni Lombris da Sumvitg. La ventira ha denton buca cuzzau ditg, pertgei che sia dunna miera gia treis onns pli tard. Ils dus affons ord quella letg han era buca surviviu lur emprema giuventetgna.⁵⁵⁰ Endisch onns pli tard sespusa Gion Gieri Cajacob per la secunda gada. Sia giuvna dunna, ella veva pér 23 onns, senumnava Anna Maria Deflorin e fuva la feglia dil mistral Giachen Martin Deflorin da Mustér-Cavardiras. Da quella uniun ein tschun affons sorti:⁵⁵¹

- Anna Cajacob, oo pli tard Victor Pianta da Savognin
- Giuli Cajacob (1872–1903), dr. jur., deputau al Cussegl grond
- Eduard Anton Cajacob, * 1876 † 1932
- Ludivica Cajacob
- Georg Cajacob (1880–1966), mistral dalla Cadi

Muort sia fleivla constituziun corporala ha mistral Gion Gieri Cajacob stuiu observar strentga dieta. Grazia a quella disciplina eis el denton s'avanzaus ad ina respectabla vegliadetgna. El ei morts ils 25 da zercladur 1904 cun 74 onns, mo in onn sunter ch'ins veva surdau siu fegl Giuli alla fossa.⁵⁵² Quei giuven giurist da 31 onn vess poda giu ina attractiva carriera politica avon el. Mo aunc fuvan ils Cajacobs da Sumvitg buc alla fin cun lur engaschament politic. Il giuven dils fegls da mistral Gion Gieri ha sinquei surpriu l'iniziativa ed ha cheutras manteniun aunc ina davosa gada la tradiziun politica da sia lingia, dils de Cajacum da Sumvitg.

⁵⁴⁹ Gasetta Romontscha dils 30 da zercladur 1904

⁵⁵⁰ APS, Liber Conjugatorum – Crap sepulcral dalla famiglia Lombris el santeri da Sumvitg – Adalbert Schuoler, 1. c. manuscret V, p. 15

⁵⁵¹ Adalbert Schuoler, cronica locala, manuscret V, p. 15 – Gasetta Romontscha dils 30 da zercladur 1904 (Annunzia da mort dil mistral)

⁵⁵² 1. c. – APS, Liber defunctorum

Mistral Georg Cajacob

Adalbert Wieland e Georg Cajacob ein ils sulets politicchers ch'igl autur da questas lingias ha aunc enconuschiu persunalmein, ils dus sulets denter ils otgonta magnats sumvitgès ch'el ei sespruaus da suandar sin lur sendas politicas en sia cronica dapi 1450.⁵⁵³ Georg Cajacob ei naschiu ils 23 d'avrel 1880⁵⁵⁴ a Sumvitg. Suenter haver frequentau leu las scolas publicas entscheiva el il gimnasi alla scola claustrala da Mustér. Pli tard continuescha el la scola media al collegi da Sviz, interrumpa denton leu ses studis prematuramein. Cajacob serenda sinquei a Turitg ed anfla occupaziun en in biro d'advocatura. Dasperas frequenta el lecziuns all' universitad da Turitg.⁵⁵⁵ Quels studis parzials dil dretg han surviu ad el sco basa giuridica e francau bunas enconuschientschas pils aspects dall'advocatura, ina occupaziun che ha fatschentau Georg Cajacob duront sia entira veta.

Returnaus a Sumvitg surpren el igl uffeci da posttenent e pli tard igl uffeci civil.⁵⁵⁶ Gia baul entscheiva el a s'interessar per la politica, conform alla tradiziun da sia famiglia. Cun 29 onns vegn Cajacob eligius president communal. Quella scharscha ha el ademplier l'emprema gada da 1909 tochen 1911 ed ina secunda gada da 1941 tochen 1942.⁵⁵⁷ Igl onn 1909 sespusa el cun la giuvna Nesa Lombris da Trun. Sia dunna fuva ina feglia dil mistral Bruno Lombris.⁵⁵⁸ Quella letg ei denton restada senza descendenza.

1919 fa Georg Cajacob ils emprems pass ella politica circuitala. Cun 39 onns vegn el deputaus l'emprema gada al Cussegl grond, al qual el dueva appartener dapi lura nuninterruttamein duront 22 onns. numnadamein entochen 1941. Gia suenter igl imprend bienni vegn Cajacob eligius mistral dalla Cadi. Sia elecziun succeda sil cumin digl imprend da matg 1921. Georg Cajacob vegn eligius senza opposiziun sco successur da Mattias Fryberg da Breil. Gie, ei para schizun che insumma negin vevi grond talien da quei temps da surprender uffecis,

⁵⁵³ Cumpareglia il register dils ufficials el cap. 2

⁵⁵⁴ Indicaziuns sil «sogn da morts» da mistral Georg Cajacob

⁵⁵⁵ Gasetta Romontscha dils 30 da settember 1966

⁵⁵⁶ 1. c.

⁵⁵⁷ Vischnaunca da Sumvitg, 42avel rapport da quen per 1973, register dils presidents communal dapi 1852

⁵⁵⁸ APS, Liber conjugatorum

pertgei che Cajacob resta mistral regent ils proxims otg onns. Suentier siu tierz bienni levan ins dispet far candidar in Tuatschin per la mistralia, numnadamein il derschader Vigeli Berther, mo quel ha nungrazia vuliu seschar en.⁵⁵⁹ Co ils temps semidan! Il factum che Cajacob ha regiu sco mistral dalla Cadi duront quater biennis ei bein remarcabels, denton selain aunc pli liungas periodas documentar all' entschatta dil cumin dalla Cadi, numnadamein tier ils mistrals Duri Barlotta e Regett Safoya da Sumvitg. Omisdus han regiu pli ditg che mo ina decada.⁵⁶⁰

Duront sia mistralia ha Georg Cajacob reactivau ina veglia isonza, el cavalcava numnadamein il di da cumin sco dil temps avon la viafier retica da Sumvitg a Mustér, accumpignaus dalla cumpignia da mats da Sumvitg tochen ella punt Russein. Tier sia arrivada ella capitala cirquitala vegneva el lura retscharts ed escortaus dalla cumpignia da mats da Mustér. Ella pressa romontscha ha Cajacob giu in bien resun partent siu operar politic. El ha giu bien quitau pigl archiv ed ei sestentaus per anflar las veglias bandieras dil cumin che fuvan stadas stulidas sin moda misteriusa duront 3 decennis. Plinavon ei Georg Cajacob staus mistral regent a caschun dalla fiasta centenara dalla Ligia grischa a Trun igl onn 1924. Cheu ha el apparteniu al comité d'organisaziun sco vicepresidente ed ha cooperau cul valent president Pieder Antoni Vincenz.

Mistral Cajacob ei adina s'interessaus fetg per fatgs publics, als quals el ha unfriu bia da siu temps. Aschia eis el staus commember dalla dertgira districtuala, plinavon cumissari da polizia districtual – in post che gia siu bab veva giu administrau – e finalmein commember dil cussegl d'administraziun dalla viafier retica. A Sumvitg eis el sefatgs meriteivels per la cultura enten fundar l'uniun drammatica, ella quala el ha cooperau sco regissur e dramaturg. Denter sias occupaziuns preferidas el temps liber s'udevan senza fallir la catscha bassa e la pesca. Cheu sesenteva il vegl mistral mintgamai en siu element.

Georg Cajacob ha contonschiu in' aulta vegliadetgna ed ha saviu guder ina ruasseivla sera dalla veta. A Sumvitg entupavan ins el meinsvart sin sias spassegiadas quotidianas ella Tieua ni en buna cumpignia

⁵⁵⁹ Glogn 1944, p. 113 tochen 115 – Gasetta Romontscha dils: 4. 5. 1921, 10. 5. 1923, 7. 5. 1925, 5. 5. 1927, 8. 5. 1929

⁵⁶⁰ Glogn 1944, p. 87 ed 88

Mistral Georg Cajacob
1880–1966

tier in scart troccas. Il vegl mistral fuva adina vestgius correct e da tenuta eleganta.⁵⁶¹ Cajacob ha surviviü sia dunna per 17 onns. El ei morts ils 5 da settember 1966 ella vegliadetgna patriarcala dad 86 onns.⁵⁶² A sia sepultura ha in numerus pievel e ses amitgs dalla politica assistiu en retschas serradas. Il plaid funeral ha il mistral regent da lura, Hermann Lutz da Medel, salvau, retenend las staziuns principalas ella veta dil mistral defunct.⁵⁶³

⁵⁶¹ Regurdientschas persunalas digl autor – Gasetta Romontscha dils 30 da settember 1966 – Calender Romontsch, 1967, p. 50 tochen 52

⁵⁶² Indicaziuns sil «sogn da morts» da mistral Georg Cajacob

⁵⁶³ Calender Romontsch 1. c.

5.9 Gion Antoni Tuor

Ils emprems exponents politics dalla lingia Tur da Sumvitg e Rabijs ein il questur Giachen Antoni Tuor (questur denter 1756 e 1785), igl assistent Gion Gieri Tuor, menziunau 1798 el «protocol dil cussegl d'uiara», ed il scarvon Gion Gieri Tuor, il bab dil mistral Gion Antoni.⁵⁶⁴ Gion Gieri Tuor fuv maridau duas gadas ed ei staus scarvon dil cumin dalla Cadi 1830/31.⁵⁶⁵ Sur dallas relaziuns famigliaras dils Tuors e lur relaziuns culs mistrals Arpagaus e Cagienard dat ina genealogia parziala sclariment, la quala vegn aschuntada en quest liug.⁵⁶⁶

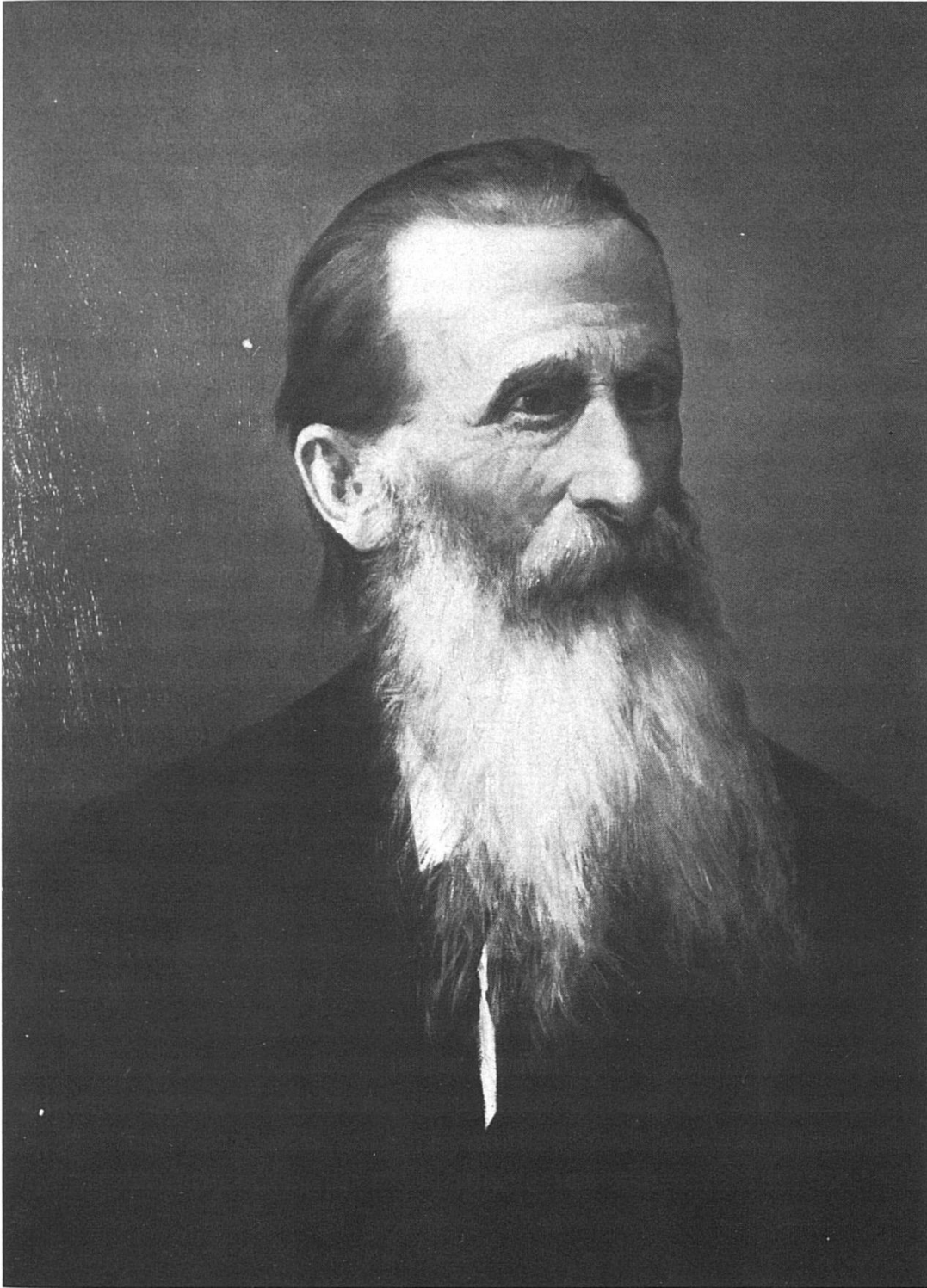
Gion Antoni Tuor ei naschius ils 23 da november 1831. Al batten ha mistral Gion Battesta Cagienard assistiu sco padrin, da quei temps aunc gerau communal. La mumma da Gion Antoni Tuor senumnava Laurenzia Cabiavitta.⁵⁶⁷ Ella fuv ina feglia dil scarvon Rest Antoni Cabiavitta da Breil. Ils geniturs da Gion Antoni speravan che lur feagl, il qual fuv plitost da sensibla constituziun, daventi spiritual. Per quei tarmettan els el sil gimnasi alla scola cantunala a Cuera. Cheu finescha il talentus giuven ses studis ensemen cun in cuors da filosofia a s. Gagl. Nunvulend denton Gion Antoni studegiar teologia, sto el dar si ils studis academics, probabel muort las relaziuns finanzialas da ses geniturs, e quei malgrad ch'el vess bugen studegiu giurisprudenza all' universitad. En quei mument sedecida el per la clamada mercantila e fa in emprendissadi tier ina firma a Cuera. Silsuent va Tuor a Neuschatel per seperfectuar el lungatg franzos. Sper romontsch e tudestg dominava el era il talian, aschia ch'el fuv habels da far il viagiatur per divers negoziants. Quellas fatschentas meinan el denter auter en Germania ed ell' Italia. Pli tard retuorna el ella Surselva e secasa a Trun. Cheu marida el la giuvna Maria Antonia Contrin, feglia da Gelli Contrin da Rabijs-Tschuppina. Sia dunna fuv ina sora da Sur Tumaisch Contrin, morts ell' Engheltiara. Carschend la famiglia plaun a plaun, setrain ils Tuors a Rabijs en ina gronda casa a Cavi-

⁵⁶⁴ P. S. Deplazes, *La pleiv de Surrein*, separat, p. 43 – *Protocol dil ludeivel Cosselg d'Ujara*, *Annalas*, prima annada, 1886, p. 99

⁵⁶⁵ Adalbert Schuoler, *cronica locala*, manuscret V, p. 11 e 12 – *Glogn* 1944, p. 107

⁵⁶⁶ Tenor scrutaziuns digl autur e da siu tat Adalbert Schuoler, *scolast ed anteriur president communal da Sumvitg*

⁵⁶⁷ APS, *Liber baptizatorum*

Mistral e suppleant guvernativ Gion Antoni Tuor*
1831-1904

* portret en ieli en possess dalla famiglia I. Tuor-Blanc, Rabius

GION GIERI TUOR

scarvon 1830/1831

oo I Anna Maria Cagienard (* 1801 † avon 1830), sora da mistral

Gion Battesta Cagienard da Rabiis

II Maria Magdalena Laurenzia Cabiallavitta,

feglia da scarvon Rest Antoni Cabiallavitta da Breil

MARIA CATRINA TUOR (I)

oo 1847 mistral Gion Antoni

Arpagaus da Sumvitg

GION ANTONI TUOR (II)

* 1831 † 1904

president communal 1875-1879 e 1887-1889

actuar da cumin 1861-1869

derschader cirquital 1871/73 e ...

president dalla dertgira distirctuala 1875-1881 e 1888-1891

deputau al Cussegl grond 1868-1874 e 1877-1890

mistral dalla Cadi 1869/71 e 1883/85

suppleant guvernativ

oo Maria Antonia Contrin (1839-1917),

feglia da Gelli Contrin da Rabiis-Tschuppina

<i>ANTON TUOR-MONN</i> pur	<i>FLURIN TUOR-RIVOLLIER</i> hotelier a Tunis, Aix-les-Bains e Mustér	<i>JOSEFINA VINCENS-TUOR</i> hoteliera dil bogh da Peiden	<i>dr. ALUIS TUOR</i> miedi a Glion	<i>ALEXANDER TUOR</i> scrinari
-------------------------------	---	--	--	-----------------------------------

ALFONS TUOR

professer e poet

* 1871 † 1904

ROBERT TUOR

scolast e hotelier

AMALIA TUOR-TUOR

oo Gion Fidel Tuor,

fabricant a Trun

ISIDOR TUOR-ALLIOT resp. -BLANC

vens, la quala Gion Antoni veva cumprau dils Tuors da Caduff. Ussa entscheiva el a far il pur e s'occupescha insumma dall' agricultura. Mo siu maun fuva memia fins e sia constituziun corporala memia fleivla per quella clamada. Perquei entscheiva Tuor a seprofundar els studis dil dretg, e quei sin via autodidactica. Prest s'avonza el sin quei camp ad ina respectabla savida professiunala. Dad ussa naven entscheiva Tuor a s'interessar per la politica e s'occupescha dasperas sco advocat e procuratur.⁵⁶⁸ Gion Antoni Tuor ha ademplier numerusas scharschas politicas duront sia veta. 1861 vegn el eligius actuar da cumin e resta en quei uffeci entochen 1869. Sil cumin da 1867 daventa el empren suppleant dil Cussegl grond. A quei parlament ha Tuor apparteniu sco deputau en tut duront 21 onn, numnadamein naven da 1868 tochen 1874 e da 1877 tochen 1890. Ella vegliadetgna da 38 onns s'avonza Tuor alla mistralia. Sia elecziun succeda sil cumin dils 9 da matg 1869. Treis differents candidats fuvan vegni proponi per quella impurtonta scharscha. Dus da quels seretrain denton beinspert, aschia che Gion Antoni Tuor vegn eligius unanimamein pil bienni da 1869/71.⁵⁶⁹ Sil proxim cumin abdichescha Tuor sco mistral, vegn denton numnaus derschader cirquital pil bienni da 1871/73.⁵⁷⁰ Quella scharscha ha el probablamein ademplier aunc pliras periodas pli tard. Dapli eis el staus treis gadas president dalla dertgira districtuala Rein anteriur, numnadamein 1875–1881 e 1888–1891.⁵⁷¹

Igl onn 1883 candidescha Gion Antoni Tuor danovamein per la mistralia e reussescha era quella gada.⁵⁷² El Cussegl grond veva el acquistau cul temps ina buna reputaziun, ed aschia s'avonza el prest al post d'in *suppleant guvernativ*.⁵⁷³

⁵⁶⁸ G.H. Muoth, Dus auturs sursilvans, Annalas XX, 1906, p. 99 tochen 105 – Adalbert Schuoler, 1. c. p. 19 e 20 – Indicaziuns da dunna L. Tuor-Blanc, Rabius – Gasetta Romontscha dils 14 da schaner 1904

⁵⁶⁹ Gasetta Romontscha dils 16 da matg 1867 e dils 13 da matg 1869 – Dr. Jules Robbi, Ils deputai dalla Cadi al Cussegl grond da 1803–1917, Gasetta Romontscha 1917, no. 45s – Glogn 1944, p. 111 e 112

⁵⁷⁰ Gasetta Romontscha dils 18 da matg 1871

⁵⁷¹ G.H. Muoth, 1. c.

⁵⁷² Glogn 1944, p. 111 – Gasetta Romontscha dils 10 da matg 1883

⁵⁷³ G.H. Muoth, 1. c. – Gasetta Romontscha dils 14 da schaner 1904

Mo era en sia vischnaunca nativa ei Gion Antoni Tuor staus activs ed ha surviu plirs onns sco president communal.⁵⁷⁴ Sper sias activitads publicas e sia advocatura s'occupava el era dall'agricultura, nua ch'el ha promoviu specialmein la cultura da puma ed aviuls. Ina vart da tut speziala tempru ella veta da quei interessant politicher astgan ins denton buc emblidar, numnadamein sias activitads litteraras. Gion Antoni Tuor, il bab d'Alfons Tuor, ei sez staus in um dalla plema ed autur da plirs texts prosaics e da poesias. Pliras da sias ovras ein publicadas ellas «Annalas dalla Societad Retoromontscha» ed ella *Crestomazia Retoromontscha* da Casper Decurtins. Nus alleghein cheu ils suandonts poems:

«Las troccas ed ils trochists», «Il malcontent», «Nua ei ventira», e surtut sia davosa poesia cul significont tetel «Davos comiau», dictada sin pugn da mort al plevon da Rabius.⁵⁷⁵

Ils davos onns da sia veta veva Gion Antoni Tuor piars la vesida. Entgin migliurament ha ina operaziun cuort avon sia mort purtau. Gion Antoni Tuor ei morts ils 10 da schaner 1904 ella vegliadetgna da 73 onns, paucs meins avon la mort da siu fegl Alfons. Il vegl mistral dalla Cadi ei vegnius satraus a Rabius el santeri dalla nova pleiv, accumpignaus d'in numerus pievel e dil chor viril, che ha cantau ina canzun sur la frestga fossa.⁵⁷⁶

5.10 Adalbert Wieland

Denter ils emprems representants dalla schlatteina Wieland da Sumvitg ch'ei vegni enconuschents ella historia locala ston ins numnar il scarvon Josef Mudest Wieland (scarvon dil cumin dalla Cadi entuorn 1850) ed igl anteriur possessur dil Bogn Tenigia J.P. Wieland. Omisdus umens han viviu el 19avel tschentaner e vegnan menziunai meinsvart ella litteratura cultur-historica.⁵⁷⁷ Relaziuns da parentella

⁵⁷⁴ Vischnaunca da Sumvitg, 42avel rapport da quen per 1973, register dils presidents communaux dapi 1852

⁵⁷⁵ G. H. Muoth, 1. c.

⁵⁷⁶ Gasetta Romontscha dils 14 da schaner 1904 – Indicaziuns da dunna L. Tuor-Blanc, Rabius – G. H. Muoth, 1. c.

⁵⁷⁷ Jahrbuch des Schweizer Alpenclub 1874/75, p. 153/154 – Cumpareglia era il cap. 5.7 da questa lavur

Mistral Adalbert Wieland
1895-1977

denter quellas duas persunalitads e mistral Adalbert Wieland ein documentadas, denton aunc buca sclaridas en tuts detagls.

Adalbert Wieland ei naschius ils 13 d'avrel 1895 e Cumpadials sco feagl da gerau Giachen Giusep Wieland e da Barla Baselgia, oriunda da Laus. Gia baul piardan el e ses sis fargliuns il bab. Fertun ch'il frar pli vegl surpren il menaschi puril, frequenta Adalbert Wieland il seminari scolastic ella capitala grischuna. Leu studegia el da 1911 tochen 1916 e concluda ses studis cun la patenta d'in scolast primar. Sinquei serenda il giuven magister a Lags per surprender la scola superiura. Egl anteriur cumin dils «Lifers» resta Wieland entochen 1919. Lu va el a

Berna e s'immatriculescha all' universitad sco student dalla filologia. Suenter quater semesters concluda Adalbert Wieland 1921 ils studis academics cun la patenta da scolast secundar. Returnaus a Sumvitg surpren el la scola secundara sco successur da Giachen Giusep Degonda. Wieland ei staus in dils emprems scolasts secundars patentai en Surselva. Sia vischnaunca nativa dueva daventar per el in dils principals camps da lavur per biars onns. Cheu ha el numnadamein dociu duront 37 onns entochen sia abdicaziun igl onn 1958. Pliras renconuschientschas che serefereschon a ses merets pedagogigs per la scolaziun ed educaziun dalla giuventetgna ein gia cumparidas pli baul ella pressa locala,⁵⁷⁸ aschia ch'igl autur sa serestrenscher en quest liug sin la carriera politica.

Adalbert Wieland ei s'interessaus fetg baul per la lavur publica. 1923 vegn el eligius president communal; el veva per 28 onns. Quella scharscha ha el ademplier entochen 1929. Duront siu presidi semadirescha surtut il project communal per ina via nova ella Val Sumvitg, il qual ei vegnius realisau ils onns 1930/31. Da quei temps s'engascha Wieland era ella politica circuitala e cantunala. 1931 vegn el numnadamein eligius el Cussegl grond sco represantant dalla Cadi. Al parlament cantunal ha el apparteniu en tut duront treis decennis. Cun excepziun d'ina cuorta interrupziun eis el adina puspei vegnius deputaus danovamein al Cussegl grond. Dasperas s'occupava Wieland era da fatschentas communalas ed intercommunalas. Aschi sesanfla el igl onn 1932 denter ils fundatur dalla scola professiunala dalla Cadi a Cumpadials. Plirs decennis ha el tgamunau quei institut sco versau prefect. Plinavon eis el staus president dalla pleiv cun caschun dalla renovaziun dalla baselgia parochiala anno 1938. Ina cesura d'atgna tempra e senza fallir in grond mument en sia carriera publica munta sia elecziun sco president dil parlament cantunal igl onn 1943.

Speciala menziun mereta sia gronda lavur en favur dalla cassa da malsauns Cadi. Cheu eis el sefatgs valer cun bravura duront biars onns ed ha presidiau quella insitutziun sociala naven da 1955 entochen 1974. La culminaziun da sias activitads publicas munta denton senza dubi sia mistralia. Il matg 1959 vegn Adalbert Wieland eligius mistral dalla Cadi, gest 30 onns suenter che siu convischin Georg Cajacob

⁵⁷⁸ Bündner Tagblatt vom 14. Mai 1958 – Gasetta Romontscha dils 20 da settember 1977 – Calender Romontsch 1978, p. 379–386

veva giu abdicau sco mistral regent. Adalbert Wieland ei il 28avel mistral dalla Cadi ord la vischnaunca da Sumvitg ed ha regiu sco tal duront ils biennis 1959/61 e 1961/63.

Alla fin da siu secund bienni fuvà mistral Wieland gia s'avanzaus pulitamein els onns. Nuotatonmeins fa el aunc part dallas sessiuns dil Cussegl grond entochen 1967, per lura seretrer plaunsiu dalla politica activa. Il vegl mistral passenta sinquei ina ruasseivla sera dalla veta a Sumvitg. Pli quiet daventa ei denton en siu contuorn cura ch'el sto prender cumiau per adina da sia consorta igl onn 1972. Tschun onns pli tard splunta la mort era tier el. Mistral Adalbert Wieland ei morts ils 6 da settember 1977 ell'aula vegliadetgna da 82 onns. Siu davos ruaus ha el anflau el santeri da Sumvitg.⁵⁷⁹

FIN

Prominents ord la vischnaunca da Sumvitg, 1450–1950

CUNTEGN GENERAL

1. *Introducziun*
2. *Register dils officials*
  - 2.1 Cumin dalla Cadi
  - 2.2 Ligia grischa
  - 2.3 Tiaras subditas
3. *Ils caus dalla Ligia grischa*
  - 3.1 Regett e Jann Safoya
  - 3.2 Ils Maissens dalla casa cun igl um da fier
  - 3.3 Pieder Bundi
  - 3.4 Clau Maissen
  - 3.5 Ils Buols de Schauenstein a Sumvitg
4. *Ils officials el temps dalla veglia Ligia grischa*
  - 4.1 Nicolaus e Plasch Genal
  - 4.2 Ils de Arpagaus a Sumvitg
  - 4.3 Ils Maissens dalla casacrap

⁵⁷⁹ Cronica locala da Adalbert Schuoler – Retschercas digl autur – Informaziuns da dr. Gieri Wieland

- 4.4 Ils de Cajacum
- 4.5 Questur Giachen Tgetgel e mistral Mattias Anton Tgetgel
- 4.6 Podestat Gion Simeon de Caplazi
- 4.7 Ils de Contrin a Surrein e Bubretsch
- 4.8 Ils Schmids de Grüneck
- 4.9 Gion Crest Mudest Pally
- 4.10 Ils podestats de Lombris
- 4.11 Ils Berthers da Sumvitg e Rabius
- 4.12 Gion Antoni Cagienard
- 4.13 Questurs, scarvons e salters
- 5. *Ils ufficials dalla Helvetica tochen al hodiern*
- 5.1 Premcolonel e prefect Giachen Antoni de Lombris
- 5.2 Gion Antoni Baselgia
- 5.3 Mistral Giachen Antoni de Lombris
- 5.4 Gion Battesta Cagienard
- 5.5 Gion Antoni Arpagaus
- 5.6 Benedetg e Bruno de Lombris
- 5.7 Questurs e scarvons
- 5.8 Ils Cajacobs
- 5.9 Gion Antoni Tuor
- 5.10 Adalbert Wieland

Ils capetels menziunai el cuntegn general ein cumpari el decuors dils davos tschun onns en las Annalas dalla Societad Reto-romontscha. Els serepartan sco suonda sin las singulas annadas:

cap. 1.	-3. 1.	Annada 91, 1978
	3. 2-4. 2	92, 1979
	4. 3-4. 9	93, 1980
	4.10-5. 3	94, 1981
	5. 4-5.10	95, 1982